

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-25>

УДК 81'25:811.11'373.43

Сіваєва О.С.

Житомирський національний агроекологічний університет

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Е. РЕМАРКА «ТРИ ТОВАРИШІ»)

Анотація. Стаття присвячена вивченню морфологічних особливостей художнього перекладу на прикладі роману Е. Ремарка «Три Товариші» на англійську, німецьку, польську та українську мови. Проведений нами аналіз підтверджує те, що загалом, між текстами, написаними чотирма вищезазначеними мовами, саме на морфологічному рівні особливо чітко спостерігаються суттєві міжмовні відмінності, в основі яких лежать особливості граматичної будови мови, певні мовні норми. Ці морфологічні розбіжності зумовлюють проведення морфологічних трансформацій, за якими відбувається зміна категорійних характеристик слова чи словосполучення в перекладеному тексті.

Ключові слова: художній переклад, морфологічні особливості, рід, число, відмінок.

Sivaeva Olga

Zhytomyr National Agroecological University

MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE ART TRANSLATION (BY THE EXAMPLE OF ROMAN E. REMARKS "THREE COMRADES")

Summary. The article is devoted to the study of morphological features of artistic translation on the example of the novel E. Remarque "Three Comrades" in English, German, Polish and Ukrainian. Translation is the reproduction of the original by means of another language, with the preservation of the unity of content and form. This unity is achieved by the integral reproduction of the ideological content of the original in its characteristic morphological peculiarity on a different linguistic basis. Translation is one of the most important forms of inter-literary relations. Since the knowledge of foreign languages in ancient times, and today can not be called mass, translators act as mediators between people that communicate in a variety of spheres of life. In addition to the mediation function, translated works carry out a creative, productive mission, because they have always been an important stimulus for the development of national languages, literatures, and cultures. Insufficiently researched, however, still remains the problem of reproduction of morphological features in the translation of artistic works in Ukrainian, English, German, and Polish, which determines the subject matter of this article and determines its relevance. Thus, the purpose of the article is a comprehensive study of morphological peculiarities of artistic translation. The object of the study is the morphological features of the work of art. The subject of the study, in turn, is a direct way of translating these morphological features used by the interpreter. The material of the research is the novel by E. Remarque "Three Comrades". Our analysis shows that, in general, between the texts written in Ukrainian, English, German, and Polish languages, it is at the morphological level that the essential interlanguage differences are particularly clearly observed, based on different language images of the world, peculiarities of the grammatical structure of the language, certain linguistic norms and traditions, etc. The morphological differences of the four languages lead to morphological transformations, which are followed by a change in categorical characteristics of the word or phrase in the translated text. These transformations mostly manifest themselves in rearranging words or categories, replacing a category, introducing a new word, or deleting words, and in their complex interaction. An example can be morphological categorical substitutions, which are accompanied by the introduction of new ones or the removal of old words for compensation in the case of antonymic translation.

Keywords: artistic translation, morphology, morphological features, genus, number, case.

Постановка проблеми: відтворення морфологічних особливостей при перекладі художнього твору українською, англійською, німецькою та польською мовами. Саме складність об'єкту перекладу передбачає постійну увагу перекладознавчих досліджень до проблеми перекладу художніх текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо гостро питання дослідження морфологічних особливостей перекладу художнього твору виникло в останні десятиліття, коли розпочалися активні наукові пошуки в сфері лінгвокогнітивістики, дослідницькі знахідки якої безперечно змінюють погляд на процес розуміння та перекладу художнього твору. Так, основні проблеми перекладу художніх текстів розглядалися такими провідними дослідниками, як В. Комісаров, А. Федоров, А. Попович, І. Алексєєва та ін. Вони підкресливали необхідність

передачі ідейно-образної структури оригіналу [3], національного забарвлення [8], рис літературного напрямку [2], згладжування історичної дистанції [6] тощо.

Виділення невирішеної раніше частини загальної проблеми: відтворення морфологічних особливостей при перекладі художнього твору українською, англійською, німецькою та польською мовами, що і обумовлює тематику цієї статті та визначає її актуальність.

Головна мета – це комплексне дослідження морфологічних особливостей художнього перекладу. Поставлена нами мета зумовлює вирішення таких завдань статті:

1. На основі порівняльного аналізу виділити морфологічні особливості українського, англійського та польського перекладу роману «Три товариші» Е. Ремарка.

2. Проаналізувати специфіку реалізації індивідуальної перекладацької установки в процесі перекладу роману.

3. Визначити цілісність перекладу роману «Три товариші» Е. Ремарка.

як один з найважливіших критеріїв адекватного відтворення твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад художнього твору завжди вважався найскладнішим видом перекладу, адже він передбачає не лише передачу денотативних значень, як, наприклад, у випадку зі спеціальними текстами, а і адекватну та повну передачу всіх конотацій та підтекстів, що мав на увазі автор. Художній переклад твору вимагає відбиття бачення світу очима письменника, що потребує повноцінного розуміння перекладачем всіх схованих змістів та задумів автора. Таким чином, можна сказати, що розуміння та передача змісту художнього твору – це фактично процес взаємодії концептосфер автора та перекладача.

Об'єктом дослідження виступають морфологічні особливості художнього твору. Предметом дослідження, в свою чергу, є безпосередньо способи перекладу цих морфологічних особливостей, які використані перекладачем. Матеріалом дослідження є роман Е. Ремарка «Три товариші».

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше досліджуються переклади роману трьома мовами: українською, англійською та польською. Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для подальшого наукового вивчення специфіки роману як літературного роду.

Предметом морфології (грец. «форма + вчення») виступає граматична структура слова, що містить морфеми (неподільні значущі частини слова: ко-рінь, афікси, флексії). На основі морфологічних характеристик за допомогою певних морфем (флексій) забезпечується утворення та функціонування одиниці синтаксису речення [7, с. 413]. Саме завдяки розвитку морфології нам вдалося дізнатися про те, що в мові існують частини мови – групи слів, об'єднані спільними ознаками.

Основні морфологічні категорії граматики (рід, число, відмінок, відміна; тип дієслова, що знаходять своє вираження в певних афіксах та флексіях) служать для оформлення певного змісту при творенні оригінального тексту. Як правило, їх не перекладають, оскільки в цьому немає особливої потреби [2, с. 36]. Граматичні значення слова є додатковими (супровідними) щодо лексичного значення і слугують для позначення як певних різних зовнішніх зв'язків предмета чи явища, так і найзагальніших властивостей буття.

Загалом, між текстами, написаними українською, англійською, німецькою та польською мовами, саме на морфологічному рівні особливо чітко спостерігаються суттєві міжмовні відмінності, в основі яких лежать різні мовні картини світу, особливості граматичної будови мови, певні мовні норми та традиції тощо [5, с. 132]. До граматичних особливостей, які впливають на переклад через морфологічно-категорійні трансформації, належать:

Невідповідність часткових граматичних значень, а саме:

а) категорія роду:

В українській, в польській та німецькій мовах категорія роду представлена трьома видами значень: чоловічий, жіночий і середній рід. В той час як в англійській мові категорія роду відсутня.

В художньому перекладі спостерігається невідповідність категорій роду. Наприклад:

Укр.: «Сонце от-от мало зійти» [9].

Англ.: «*The sun must be just rising*» [10].

Нім.: «*Die Sonne mußte gleich aufgehen*» [11].

Пол.: «*Niedtugo wszędzie słońce*» [12].

В українській та польській мовах слово «сонце» (укр.) та «słońce» (пол.) середнього роду. В той час як в німецькій мові «die Sonne» – жіночого роду, а в англійській мові категорія роду відсутня. Ще одним прикладом невідповідності категорії роду є іменник «небо»:

Наприклад:

Укр.: «Небо ще було латунно-жовте й чисте, не закурене димом» [9].

Англ.: «*The sky was yellow as brass, not yet hidden by the smoke from the chimney stacks*» [10].

Нім.: «*Der Himmel war gelb wie Messing und noch nicht verqualmt vom Rauch der Schornsteine*» [11].

Пол.: «*Niebo było żółte jak mosiądz, nie zaciągnięte jeszcze dymami z kominów*» [12].

В українській та польській мовах слово «небо» (укр.) та «niebo» (пол.) середнього роду. В німецькій мові – «der Himmel» чоловічого роду.

б) категорія числа:

Проведений нами аналіз показав, що в художньому перекладі в більшості досліджених випадків форми числа українських, англійських, німецьких та польських іменників збігаються. Наприклад:

Укр.: «В цей час завше проїздили машини, яким треба було заправитись» [9].

Англ.: «*There was always a car or two passing at that hour wanting a fill*» [10].

Нім.: «*Um diese Zeit kamen immer schon ein paar Wagen vorbei, die tanken wollten*» [11].

Пол.: «*O tej porze przejeżdżało zwykle parę samochodów, które zaopatrywały się w benzynę*» [12].

Проте особливий інтерес з точки зору перекладу становлять випадки, коли такої відповідності форм числа немає. Наприклад, при відтворенні форм множини деяких англійських іменників, українські відповідники яких не вживаються у формі множини, звичайно використовується сполучення іменника, що має форму множини, з відповідним іменником у формі однини. Наприклад: «*It had a dirty white cloth wound about its head, its skirt was hitched up to give its knees clearance; it had a blue apron, a pair of thick slippers, and was wielding a broom; it weighed around fourteen stone, and was in fact our charwoman, Matilda Stoss*» [10]. – «На ньому була забруднена біла хустка, синій фартух і зрубі пантофлі; привид розмахував мітлою, важив з дев'яносто кіл і виявився... прибиральницею Мамільдою Штос [9]». „*Es trug ein schmutziges weißes Kopftuch, eine blaue Schürze, dicke Pantoffeln, schwenkte einen Besen, wog neunzig Kilo und war die Scheuerfrau Mathilde Stoß*» [11]. „*Głową miało owiniętą ongi białą, a dzisiaj już tylko brudną chustką, całości stroju dopełniał niebieski fartuch i grube filcowe pantofle. Zjawisko machało ostrą miotłą, ważyło dziewięćdziesiąt*» [12].

kilo jak obszył, a było nie kim innym, jak nasza postugaczka, Matylda Stoss [12]". При порівнянні перекладу чотирма мовами простежується тожність форми числа українського, англійського та польського перекладу та відмінність форми числа українського перекладу.

Ще однією особливістю є передача значень означеного і неозначеного артиклів. У німецькій та англійській мовах функціонують, наприклад, невідомі для української та польської мов артикли, що як категорія означеності/неозначеності сигналізують про особливості розподілу нової відомої інформації.

Наприклад:

Укр.: "*Снів обірвався. Мітла впала на долівку*" [9].

Англ.: "*The singing stopped; the broom dropped to the floor*" [10].

Нім.: "*Der Gesang brach ab. Der Besen fiel zu Boden*" [11].

Пол.: "*Śpiew urwał się. Miotła legła na podłogę*" [12].

Слід також зазначити і про відтворення прислівників на *-ly* в англійській мові.

Наприклад:

Укр.: "*Раптом позаду почулося якесь хрипке вищання; здавалося, ніби десь поблизу під землею накручували іржаву гайку*". "*Потім пішов через двір до майстерні і потихеньку відхилив двері*" [9].

Англ.: "*Suddenly I heard behind me a harsh, high-pitched squeaking – like the sound of a rusty hoist being turned somewhere down under the earth*". "*I walked back across the yard to the workshop and cautiously opened the door*" [10].

Нім.: "*Plötzlich hörte ich hinter mir ein heiseres Krächzen, das klang, als ob unter der Erde ein rostiges Gewinde hochgedreht würde*". "*Dann ging ich über den Hof zurück zur Werkstatt und machte vorsichtig die Tür auf*" [11].

Пол.: "*Nagle za plecami usłyszałem ochryply skrzek, który brzmiał tak, jakby pod ziemią ktoś uparcie wiercił żardzewiałym świdrem*". "*Potem przemierzyłem z powrotem podwórze i uchyliłem ostrożnie drzwi warsztatu*" [12].

Труднощі перекладу прислівників на *-ly* зумовлені проблемою визначення їх функції в реченні – детермінанта чи обставини. І в англійській, і в українській, і в німецькій, і в польській мовах деякі прислівники, хоч і належать до речення за своїм змістом, синтаксично не пов'язуються з жодним членом такого речення і, таким чином, залишаються поза синтаксичними зв'язками між членами речення. Такі прислівники виконують функцію детермінантів речення, що звичайно розташовуються на початку речення, але й можуть змінювати свою позицію. Найпоширенішим способом перекладу прислівників-детермінантів є їх відтворення парентетичним словом (висловом). Іншими прийомами перекладу прислівників-детермінантів є вживання головного безособового речення у складі складнопідрядного речення, відповідного прислівника, іменникового словосполучення, умовного підрядного речення, морфологічних трансформацій та дескриптивного перекладу. Іноді перекладачу доводиться застосовувати певні перекладацькі трансформації, найчастіше це транспозиція,

пермутація, контекстуальні відповідники тощо. Нерідко в українському варіанті може викристовуватися дієслово, яке містить сему інтенсивності у своєму значенні, тоді, відповідно, англійський інтенсифікатор не перекладається.

Слід також зазначити і про відтворення форм наказового способу дієслова. При відтворенні українською мовою значень простих форм наказового способу англійського та польського дієслів значною мірою використовуються форми другої особи однини та множини наказового способу. В той час як у німецькій мові це звичайне просте речення. Наприклад: "*Let's go and have supper in the country somewhere*" [10]. "*Poїдемо кудись повечеряти*" [9]. "*Pojedziemy gdzieś za miasto na kolację*" [12]. "*Wir fahren 'raus, essen irgendwo zu Abend*" [11].

Щодо категорії часу, то відмінність уживання часових форм українських, польських, англійських та німецьких дієслів полягає насамперед у їх різній кількості. В українській та польській мовах для вираження часових значень існує три часові форми, у німецькій – шість, а в англійській – шіснадцять. Окрім того, категорія часу в німецькій мові ускладнена значенням відносного часу. В українській та польській мовах дієслівні форми можуть виражати як абсолютне, так і відносне значення і не є диференційованими згідно з їхніми функціями. У німецькій та англійській мовах необхідно розрізняти часові форми дієслова у простому і складному реченні. Так, у складному реченні часова форма події залежить від іншої, відповідно до якої вона визначається. В англійській мові часові відношення виражаються ще формами часової віднесеності. В англійській та українській мовах категорія часу тісно пов'язана з категорією особи і виявляється в особових формах. Наприклад: "*I remember the time when I thought I should never reach twenty-it seemed so far away*" [10]. "*A był przecież czas, kiedy myślałem, że nigdy nie dożyję do dwudziestu lat... takie to wtedy wydawało się odległe*" [12]. "*А був час, коли мені думалося, що й до двадцяти не доживу – таким це видавалося недосяжним*" [9]. "*Es hatte eine Zeit gegeben, da glaube ich, nie zwanzig werden zu können, so weit weg erschien mir das*" [11]. Таким чином, у перекладі перекладач вдається до різного роду граматичних трансформацій.

Щодо відмінків, то їх в українській мові, як і в польській, сім. В німецькій мові всього чотири відмінки, а в англійській мові відмінки взагалі відсутні. Але не дивлячись на те, що в англійській мові відмінки іменника відсутні, вони передаються за допомогою використання відповідних прийменників. Для передачі родового відмінка використовується прийменник *of*. Для передачі орудного відмінка використовується прийменник *with*, якщо мова йде про неживий предмет або інструмент. Якщо мова йде про людину, юридичну особу або якусь силу, то для передачі орудного відмінка використовується прийменник *by*. В таких випадках також вживається *Passive Voice* (пасивний стан) дієслова. Наприклад:

"*За дахами фабричних корпусів воно аж сяяло.*" (Р.в.) [9].

"*Behind the roofs of the factory the radiance was especially bright*" [10].

“*Hinter den Dächern der Fabrik leuchtete er sehr stark*” (Gen.) [11].

“*Poza dachami fabryki isnilojużostrym blaskiem*” (D.) [12].

Ці обставини, що потрібно врахувати для адекватного відтворення змісту, спонукають до проведення переважно морфологічних трансформацій, за якими відбувається зміна категорійних характеристик слова чи словосполучення в перекладеному тексті. Морфологічно-категорійні трансформації переважно проявляють себе в синтагматичних змінах тексту у перестановці слів чи категорії, заміні категорії, запровадженні нового слова чи вилученні слів та в їх комплексній взаємодії. Перестановка як морфолого-категорійна трансформація призводить до зміни порядку слів у словосполученні. Перестановки нерідко супроводжуються іншою морфолого-категорійною трансформацією заміною, внаслідок якої змінюються категорійні ознаки словоформ (замість множини з'являються, наприклад, форми однини [4, с. 82]. Унаслідок запровадження чи вилучення слова змінюється кількість слів, словоформ або членів речення. Комплексна трансформація включає дві або більше простих морфологічних трансформацій. Прикладом можуть бути морфолого-категорійні заміни, які для компенсації при антонімічному перекладі супроводжуються чи запровадженням нових, чи вилученням старих слів.

Висновки та пропозиції. Переклад це відтворення оригіналу засобами іншої мови із збе-

реженням єдності змісту і форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього морфологічній своєрідності на іншій мовній основі. Переклад є однією з важливих форм міжлітературних взаємин. Оскільки знання іноземних мов і в давні часи, і сьогодні не можна назвати масовим, перекладачі виступають посередниками між народами, які спілкуються в найрізноманітніших сферах життя. Окрім посередницької функції, перекладні твори виконують і творчу, продуктивну місію, бо завжди були важливим стимулом розвитку національних мов, літератур, культур.

В результаті проведеного дослідження варто зазначити, що аналіз різних морфологічних особливостей відтворення художнього тексту англійською, німецькою, польською та українською мовами, а також способів їх перекладу повинен здійснюватись у контексті речення, оскільки, по-перше, речення є таким мовним об'єктом, який піддається систематичному розгляду, а, по-друге, саме в реченні відображається абсолютна більшість граматичних явищ.

Оскільки граматику тісно пов'язана з лексикою, то значна кількість перекладацьких трансформацій носить змішаний характер, тобто при перекладі необхідно одночасно здійснювати як лексичні, так і граматичні зміни. Саме тому перспективу дослідження вбачаємо в аналізі лексичних трансформацій, які застосовуються при перекладі художніх текстів.

Список літератури:

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. СПб. : Союз, 2003. 287 с.
2. Заволока А.Б., Пешехонова В.С. Вчіться перекладати з німецької мови : навч. посібник для техн. вузів. Київ, 1971. 203 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для интов и фак. иностр. яз. Москва, 1990. 253 с.
4. Левицкая Т.Р. Проблемы перевода. Москва, 1976. 205 с.
5. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. Москва, 1985. 256 с.
6. Попович А. Проблемы художественного перевода. Москва, 1980. 199 с.
7. Український Радянський Енциклопедичний словник: за ред. УРЕ. Київ, 1987. 683 с.
8. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва, 2002. 418 с.
9. Ремарк Е.М. Три товариші. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/author/513>
10. Remarque E.M. Three Comrades. URL: <https://adebiportal.kz/upload/iblock/cd2/cd26f70c06904ccb8e27f2c1f587b84b.pdf>
11. Remarque E.M. Drei Kameraden. URL: https://avidreaders.ru_drei-kameraden.pdf
12. Remarque E.M. Trzej towarzysze. URL: http://vsetutpl.com/uploads/files/3_tov.pdf

References:

1. Alekseeva I.S. (2003). Professionalnyi trening perevodchika [Professional training translator]. Moscow : Soyuz. (in Russian)
2. Zavoloka A.B., Peshekhonova V.Ye. (1971). Vchitsia perekladaty z nimetskoi movy [Learn to translate from german language]. Kyiv : Vyshcha shkola. (in Ukrainian)
3. Komissarov V.N. (1990). Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty) [Translation Theory (Linguistic Aspects)]. Moscow : Soyuz. (in Russian)
4. Levitskaya T.R. (1976). Problemy perevoda [Translation problems]. Moscow : Soyuz. (in Russian)
5. Lilova A. (1985). Vvedenie v obschuyu teoriyu perevoda [Introduction to the general theory of translation]. Moscow : Soyuz. (in Russian)
6. Popovich A. (1980). Problemy hudozhestvennogo perevoda [Problems of literary translation]. Moscow : Soyuz. (in Russian)
7. Main revision of the Ukrainian Soviet Encyclopedia (1987). Ukrainskyi Radianskyi Entsyklopedychnyi Slovnyk [Ukrainian Soviet Encyclopedic Dictionary]. Kyiv : Main revision of the Ukrainian Soviet Encyclopedia.
8. Fedorov A.V. (2002). Osnovy obschey teorii perevoda [Fundamentals of the general theory of translation]. Moscow : Soyuz. (in Russian)
9. Remark E.M. Try Tovaryshi. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/author/513.pdf>
10. Remarque E.M. Three Comrades. URL: <https://adebiportal.kz/upload/iblock/cd2/cd26f70c06904ccb8e27f2c1f587b84b.pdf>
11. Remarque E.M. Drei Kameraden. URL: https://avidreaders.ru_drei-kameraden.pdf (in Ukrainian)
12. Remarque E.M. Trzej towarzysze. URL: http://vsetutpl.com/uploads/files/3_tov.pdf